

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

Artykuł stanowi fragment kwartalnika Bezpieczeństwo Narodowe.

Polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej jako narzędzie kształtowania stosunków dwustronnych z poradzieckimi państwami Azji Środkowej

EWA MAZUR-CIEŚLIK

Rosji, podobnie jak wielu innym państwom europejskim, grozi zapaść demograficzna. Systematycznie spada liczba urodzeń, a sytuację pogarsza emigracja Rosjan, zwłaszcza młodych, do państw Europy Zachodniej. Deficyt rąk do pracy staje się coraz wyraźniej odczuwalny. Najniżej opłacane branże radzą sobie z obsadzaniem wolnych stanowisk tylko dzięki zatrudnianiu imigrantów zarobkowych pochodzących głównie z państw przestrzeni poradzieckiej oraz z Chin. Tymczasem władze rosyjskie zaostrzają politykę imigracyjną i rozpoczynają – na pozór wbrew interesom i potrzebom gospodarki – deportację kilku milionów imigrantów, którzy przedłużyli sobie pobyt ponad czas wskazany w decyzji władz imigracyjnych (tzw. pobyt przeterminowany).

Cele polityki demograficznej Federacji Rosyjskiej oraz sposoby ich osiągnięcia określone zostały w kilku dokumentach o charakterze strategicznym, spośród których najwyższą rangę mają Strategia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 r.¹ oraz Koncepcja państwowej polityki migracyjnej FR do 2025 r.² i Koncepcja długofalowego rozwoju społeczno-ekonomicznego Federacji Rosyjskiej do 2020 r.³. Obserwacja sposobu

¹ *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года* [Strategia bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 r.], <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html> (dostęp: 10 lipca 2013 r.).

² *Концепция государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года* [Koncepcja państwowej polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej do 2025 r.], <http://kremlin.ru/acts/15635> (dostęp: 10 lipca 2013 r.).

³ *Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года* [Koncepcja długofalowego rozwoju społeczno-ekonomicznego Federacji Rosyjskiej do 2020 r.], rozdz. III, pkt 1, http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/fcp/rasp_2008_n1662_red_08.08.2009, (dostęp: 11 lipca 2013 r.).

wdrażania trzech dokumentów strategicznych wskazuje jednak na istnienie rozdzwisku między zapisami wytyczającymi zasady polityki a aktami wykonawczymi i doraźnymi posunięciami władz.

W koncepcji państwowej polityki migracyjnej Rosji do 2025 r. jako jeden z celów strategicznych polityki rosyjskiej przyjęto „doprowadzenie do ustabilizowania i zwiększania liczby ludności Rosji oraz zapewnienie wystarczającej ilości siły roboczej dla gospodarki”. Zapis taki ma swoje głębokie uzasadnienie, ponieważ chodzi o rozwiązanie trudnych problemów wynikających z trwającego od kilkunastu lat niżu demograficznego. Konieczność sprowadzania z zagranicy dodatkowych rąk do pracy jest nieuchronna: z prognoz wynika⁴, że w latach 2012–2022 liczba obywateli Rosji w wieku 15–29 lat zmniejszy się o 2 mln. Jeżeli natychmiast nie zostaną podjęte radykalne kroki mające na celu utrzymanie obecnej liczby ludności (obliczenia na koniec 2012 r.), to w 2015 r. w celu niedopuszczenia do drastycznego spadku liczebności obywateli konieczne byłoby podniesienie współczynnika urodzeń (który aktualnie oscyluje wokół 1,6) do 2,52 dziecka na statystyczną Rosjanekę w wieku rozrodczym. W 2020 r. współczynnik ten musiałby wzrosnąć do 3,03, w 2030 r. – do 3,58, aby w 2050 r. osiągnąć 4,8. Osiągnięcie oczekiwanego poziomu urodzeń oznaczałoby w praktyce, że w ciągu trzech dekad potrojony zostanie obecny współczynnik urodzeń. Wydaje się, że jest to założenie mało realne. Spadek liczby urodzeń (nie licząc ubytku ludności wynikającego z emigracji) powodować będzie zmniejszanie populacji obywateli FR o ok. milion osób rocznie. Wiadomo już dziś, że do 2025 r. kryzys demograficzny będzie się pogłębiać (wynika to ze struktury wieku społeczeństwa i liczby kobiet w wieku rozrodczym), natomiast utrzymanie obsługi gospodarki narodowej na dotychczasowym poziomie potrzebować będzie o ok. 10 mln osób w wieku produkcyjnym więcej, niż wyniosą zasoby siły roboczej dostępnej w Rosji.

Tak znaczny przewidywany ubytek ludności stawia pod znakiem zapytania możliwość realizacji Strategii bezpieczeństwa narodowego do 2020 r. oraz koncepcji długofalowego rozwoju społeczno-ekonomicznego Federacji Rosyjskiej do 2020 r. W strategii zapowiedziano m.in. „w długiej perspektywie zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego wynikające z dysproporcji w poziomie rozwoju regionów Rosji przewyższane będą poprzez rozwijanie w wielkiej skali narodowego systemu innowacyjnego drogą wyodręb-

⁴ A. Sinielnikov, *Можно ли сразу остановить убыль населения в России?* [Czy możliwe jest natychmiastowe powstrzymanie ubytku ludności w Rosji?], demographia.ru, http://demographia.ru/articles_N/index.html?idR=5&idArt=1087 (dostęp: 12 września 2013 r.).

niania regionów terytorialno-przemysłowych⁵ na południowych terenach Powołża, na Uralu, Syberii, Dalekim Wschodzie⁶. Postulat tworzenia i rozbudowywania specjalnych stref ekonomicznych na wyludniających się terenach Dalekiego Wschodu możliwy byłby do zrealizowania wyłącznie pod warunkiem rozszerzenia rynku pracy o dodatkowe kilka milionów osób. Stanowiąca doprecyzowanie strategii Koncepcja długofalowego rozwoju społeczno-ekonomicznego wskazuje jednoznacznie, gdzie te dodatkowe miliony osób do pracy można byłoby znaleźć: „...[kolejny] kierunek polityki demograficznej, to kierowanie procesami migracyjnymi w celu obniżenia deficytu zasobów siły roboczej zgodnie z potrzebami gospodarki, w tym: prowadzenie regionalnej polityki społeczno-gospodarczej, mającej na celu utrzymanie gęstości zaludnienia na Dalekim Wschodzie i Syberii; wspieranie przesiedlania do Federacji Rosyjskiej Rosjan mieszkających za granicą; wspieranie osiedlania się w Federacji Rosyjskiej zagranicznych specjalistów, zwłaszcza absolwentów i stażystów rosyjskich uczelni; optymalizacja procesów migracyjnych w związku z tworzeniem wspólnego rynku pracy w ramach procesów integracyjnych w przestrzeni euroazjatyckiej; stworzenie cywilizowanych warunków życia i pracy dla imigrantów, ochrona ich praw obywatelskich (...)”⁷.

W świetle dokumentów strategicznych można więc uznać, że przyjmowanie imigrantów z państw tzw. bliskiej zagranicy⁸ w liczbie mogącej zrekompensować naturalny ubytek obywateli Federacji Rosyjskiej jest strategicznym zadaniem dla władz wykonawczych. Tymczasem w czerwcu 2013 r. Federalna Służba Migracyjna zapowiedziała, że w 2013 r. przewiduje cofnięcie zezwolenia na pobyt – a tym samym deportację – ok. 3 milionów imigrantów⁹, którzy przekroczą trzymiesięczny okres dozwolonego prawem pobytu (pobyt przeterminowany).

⁵ Z omówień prasowych wynika, że chodzi o odpowiedniki specjalnych stref ekonomicznych.

⁶ *Strategia bezpieczeństwa narodowego...*, op.cit., pkt 65.

⁷ *Koncepcja długofalowego rozwoju społeczno-ekonomicznego...* op.cit., rozdz. III, pkt 1.

⁸ Pojęciem „bliska zagranica” potocznie określa się w Rosji państwa powstałe w wyniku rozpadu ZSRR – z wyłączeniem Litwy, Łotwy i Estonii.

⁹ Federalna Służba Migracyjna mianem migranta określa każdego cudzoziemca, który przekracza granicę Rosji. Najliczniejsza kategoria migrantów to osoby, które w aplikacji wizowej deklarują cel przybycia inny niż turystyczny (należy przedstawić potwierdzenie wniesienia opłaty hotelowej i wyżywienia), służbowy (obowiązuje potwierdzenie ze strony zapraszającej instytucji rosyjskiej), rodzinny (wizyta na formalne zaproszenie lub potwierdzenie zawarcia związku małżeńskiego), biznesowy (obowiązuje wyciąg z konta bankowego i potwierdzenie współpracy z kontrahentem rosyjskim), lub naukowy (pisemna akredytacja i wniesiona opłata w rosyjskim zakładzie naukowym). Dotyczy to zazwyczaj migrantów zarobkowych z państw poradzieckich oraz z Chin.

Dokumentem, który służy do kontrolowania legalności pobytu czasowego oraz zawiera wszystkie informacje o obywatelu obcego państwa wjeżdżającym na terytorium FR jest karta migracyjna¹⁰. Blankiet karty migracyjnej wypełniony przez osobę przekraczającą granicę FR kontrolowany jest (pod kątem zgodności danych z paszportem, wizą i ewentualnie innymi dokumentami) i stemplowany przez służby graniczne. Obywatel obcego państwa przybywający do miejsca czasowego pobytu w FR zobowiązany jest zarejestrować się we właściwym dla miejsca pobytu terytorialnym organie władzy federalnej odpowiedzialnym za sprawy wewnętrzne. Jednym z warunków rejestracji jest przedstawienie ważnej karty migracyjnej. Podczas przebywania na terytorium FR cudzoziemiec przechowuje kartę migracyjną i zobowiązany jest okazywać ją na żądanie uprawnionych służb. W przypadku utraty karty migracyjnej cudzoziemiec zobowiązany jest do poinformowania o tym – w terminie nie dłuższym niż 3 dni – najbliższego terytorialnego organu władzy federalnej odpowiedzialnego za sprawy wewnętrzne. Podczas opuszczania przez cudzoziemca terytorium FR karta migracyjna zwracana jest właściwym służbom granicznym.

Imigranci a gospodarka Rosji

Federalna Służba Migracyjna oceniała, że w pierwszym półroczu 2013 r. w Rosji przebywało łącznie prawie 2 mln osób¹¹, które przekroczyły dozwolony okres pobytu o ponad 30 dni (pobyt przeterminowany). W przeważającej mierze dotyczyło to obywateli Uzbekistanu – ok. 900 tys. osób, Ukrainy – ponad 500 tys. i Tadżykistanu – prawie 400 tys. Ogółem w pierwszej połowie 2013 r. w Rosji przebywało ok. 10,2 mln imigrantów, z czego 2,3 mln stanowili obywatele Uzbekistanu, 1,3 mln – Ukrainy i 1 mln – Tadżykistanu. Szacuje się, że 4 mln spośród przebywających w tym czasie w Rosji cudzoziemców to osoby, które przybyły w celach innych niż zatrudnienie. Pozostali to imigranci za-

¹⁰ Постановление от 16 августа 2004 г. n 413 о Миграционной Карте в ред. Постановления Правительства РФ от 06.05.2006 г. N 271 [*Postanowienie z dn. 16 sierpnia 2004 r. o Karcie Migracyjnej znowelizowane Postanowieniem Rządu FR z 06.05.2006 r. numer 271*], http://www.fmsmoscow.ru/laws/government_rf.html (dostęp: 8 listopada 2013 r.).

¹¹ ФМС насчитала в России три миллиона нелегальных мигрантов [*Federalna Służba Migracyjna ocenia, że w Rosji jest 3 mln nielegalnych migrantów*], [lenta.ru](http://lenta.ru/news/2013/02/27/illegal/), 27 lutego 2013 r., <http://lenta.ru/news/2013/02/27/illegal/> (dostęp: 14 czerwca 2013 r.). Liczba 3 mln cudzoziemców, którym cofnięte zostanie zezwolenie na pobyt, to dane szacunkowe na cały 2013 r., natomiast 2 mln – to cudzoziemcy, których już zidentyfikowano jako osoby, które przekroczyły dozwolony okres pobytu w Rosji.

robkowi. Prognozy¹² przewidują, że w 2013 r. granice Rosji przekroczy 17 mln imigrantów, co oznaczać będzie wzrost o 1,2 mln w porównaniu z 2012 r.

Nie są dostępne ogólnokrajowe, oficjalne dane dotyczące poziomu zatrudnienia cudzoziemców w gospodarce rosyjskiej; zarówno władze, jak i organizacje pozarządowe prezentują liczby szacunkowe, oparte na anonimowych badaniach ankietowych i dotyczące poszczególnych regionów. Najlepiej udokumentowane są informacje pochodzące z dużych centrów administracyjnych i gospodarczych, szczególnie zaś z Moskwy. Według oficjalnych źródeł cudzoziemcy stanowią w Moskwie ok. 3,1 proc. wszystkich zatrudnionych, jednak badania socjologiczne oraz dane szacunkowe policji i służb ochrony granic wskazują jednak, że imigrantem zarobkowym jest co piąta osoba pracująca w Moskwie (ogółem ok. 20 proc.)¹³. Połowa spośród ok. 600 tys. miejsc pracy dostępnych w handlu w miejscowościach położonych wokół Moskwy zajmowana jest przez imigrantów – te dane pochodzą z wypowiedzi ministra handlu wewnętrznego FR¹⁴.

W całej Rosji udział cudzoziemców wśród zatrudnionych jest o połowę niższy i wynosi prawdopodobnie 10 proc. (oficjalnie ok. 1 proc.). Wiele sektorów rosyjskiej gospodarki (takich jak usługi komunalne, transport, budownictwo, częściowo rolnictwo, handel i przemysł wydobywczy) przestałoby płynnie funkcjonować, gdyby nie zatrudnianie imigrantów, rekrutujących się przede wszystkim z republik Wspólnoty Niepodległych Państw.

Wspomnieć w tym miejscu należy również o drugiej co do liczebności grupie imigrantów zarobkowych, którą w Rosji stanowią obywatele Chińskiej Republiki Ludowej. Imigracja zarobkowa z ChRL nie jest przedmiotem niniejszego artykułu, jednak warto odnotować, że – podobnie jak imigracja z WNP – narasta ona z każdym rokiem i władze spodziewają się, że w nadchodzących dekadach przybierze dużo większe rozmiary¹⁵. Zarysował się

¹² *Ibidem*.

¹³ *Незаконная миграция в России – источник терроризма* [Nielegalna migracja w Rosji – źródło terroryzmu], New Russia L.P. News Agency, 30 maja 2013 r., http://www.nr2.ru/yamal_ugra/441400.html (dostęp: 26 czerwca 2013 r.).

¹⁴ *Каждый второй работник торговли в Подмосковье – иностранец* [Co drugi zatrudniony w handlu w regionie moskiewskim jest cudzoziemcem], Новый Регион – Москва, 31 października 2013, <http://www.nr2.ru/moskow/467992.html> (dostęp: 1 listopada 2013 r.).

¹⁵ Z wypowiedzi dyrektora Instytutu Bliskiego Wschodu Akademii Nauk J. Satanowskiego wynika m.in., że władze Rosji zaczynają liczyć się z koniecznością przyjmowania coraz większej liczby imigrantów również z ChRL oraz czynione są przysięgi do przyjęcia w przyszłości nawet 3–4 milionów Chińczyków. Szerzej na ten temat: *Россия вымирает: на место русских придут мигранты. Ситуация будет только усугубляться* [Rosja wymiera: miejsce Rosjan zajmą imigranci. Sytuacja będzie coraz trudniejsza], Новый Регион – Москва, 5 listopada 2013 r., <http://www.nr2.ru/moskow/468783.html> (dostęp: 7 listopada 2013 r.).

już podział terytorialny i zawodowy między różnymi grupami tymczasowych pracowników z zagranicy: Chińczycy trudnią się przede wszystkim handlem oraz osiedlają się przeważnie na Syberii i Dalekim Wschodzie, przybysze z republik środkowoazjatyckich znajdują zazwyczaj zatrudnienie w dużych miastach, gdzie pracują jako robotnicy budowlani, natomiast imigranci z Ukrainy i Białorusi opanowali zawody związane z transportem oraz usługami.

Nie bez powodu w Koncepcji długofalowego rozwoju społeczno-gospodarczego zamieszczono zapis o konieczności stworzenia godziwych warunków pracy i płacy dla imigrantów: przybysze zatrudniani są przeważnie bez ubezpieczenia i możliwości skorzystania z pomocy lekarskiej, za najniższe wynagrodzenie i bez przestrzegania norm, regulujących czas pracy. Taki stan rzeczy przyczynia się do powiększania deficytu budżetowego (co zostanie wyjaśnione bardziej szczegółowo w dalszej części artykułu) oraz szarej strefy w gospodarce (powszechny jest proceder korumpowania funkcjonariuszy policji, służb granicznych i pracowników administracji, tolerujących nielegalny pobyt). Działania korupcyjne podejmowane są bardzo często wobec pracowników urzędów meldunkowych, którzy zgadzają się nie tylko na zameldowanie osób nie mających prawa pobytu, lecz także na łamanie przepisów regulujących normy zakwaterowania. Kontrole przeprowadzone w okresie styczeń – sierpień 2013 r. ujawniły w Moskwie ok. 2 tys. mieszkań, w których zameldowano 273 tys. cudzoziemców¹⁶. W ośrodkach przemysłowych, gdzie zapotrzebowanie na pracowników zagranicznych jest jeszcze większe, „rekordzista” zameldował w swoim mieszkaniu ponad tysiąc osób.

O tym, jak niepokojące rozmiary przybrało zjawisko zatrudniania imigrantów w szarej strefie gospodarki świadczyć może wniesienie (w październiku 2013 r.) do Dumy Federacji Rosyjskiej projektu ustawy dotyczącej dokumentów, składanych przez rodziców starających się o przyjęcie dziecka do szkoły lub przedszkola. Ustawa, jeśli wejdzie w życie, nałoży na osoby o obywatelstwie innym niż rosyjskie obowiązek dostarczenia dodatkowych (nie wymaganych od obywateli FR) dokumentów, m.in. potwierdzenia, że

¹⁶ В Подмоскowie возбуждены уголовные дела по фактам обнаружения „резиновых” квартир [W okręgu moskiewskim wszczęto postępowania karne w związku z faktem ujawnienia „gumowych” mieszkań], agencja ITAR-TASS, 23 października 2013 r., <http://www.itar-tass.com/c659/922429.html> (dostęp: 8 listopada 2013 r.).

zapłacili wszystkie wymagane prawem podatki¹⁷. Dzieci, których rodzice nie dostarczą właściwych zaświadczeń, nie będą mogły realizować obowiązku szkolnego. Deklarowanym celem autorów projektu jest skłonienie imigrantów do podejmowania legalnej pracy.

Z oficjalnych prognoz demograficznych¹⁸ wynika, że w 2025 r. – o ile władze nie wprowadzą rocznych limitów ograniczających przyjmowanie imigrantów – przybysze z państw WNP stanowić będą 18 proc. ludności Rosji. Najwięcej wśród nich będzie obywatele Uzbekistanu – ok. 5,8 mln osób. Wprowadzenie limitu ograniczającego liczbę przyjmowanych na stałe imigrantów do 250 tys. osób rocznie pozwoliłoby ograniczyć ich liczebność tak, aby nie przekraczali ok. 13 proc. ludności Rosji. Dla porównania: w 2002 r. przybysze z WNP stanowili w Rosji 5,3 proc. populacji.

Należy podkreślić, że prognoza wzrostu liczby cudzoziemców do 18 proc. oparta jest na oficjalnych (a więc prawdopodobnie znacznie zaniżonych) danych statystycznych i dotyczy ogółu populacji, a nie tylko zatrudnionych. Przy założeniu, że część spośród zatrudnionych imigrantów skorzysta z możliwości sprowadzenia do Rosji rodzin, oznacza to, że w 2025 r. więcej niż trzecią część mieszkańców Rosji stanowić mogą cudzoziemcy. Jest to perspektywa, którą władze postrzegają jako zjawisko niepokojące. W 2012 r. Rosja uplasowała się na drugiej pozycji¹⁹ w ogólnoświatowym rankingu państw najczęściej wybieranych przez imigrantów zarobkowych jako miejsca docelowe migracji.

Imigranci a bezpieczeństwo wewnętrzne Rosji

Przyjezdni, którzy nielegalnie przedłużają swój pobyt w Rosji (a więc łamią prawo), przyczyniają się do osłabienia bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Władze rosyjskie zdają sobie sprawę, że polityka przyzwolenia na

¹⁷ В Госдуму внесен законопроект о запрете принимать в школы детей мигрантов-неплательщиков налогов [W Dumie FR złożony został projekt ustawy zabraniającej przyjmowania do szkół dzieci imigrantów, którzy nie opłacili podatków], Новый Регион–Москва, 3 października 2013 r., <http://www.nr2.ru/moskow/463342.html>, dostęp: 1 listopada 2013 r.).

¹⁸ S. Gurjew, *Фантастическая демография* [Fantastyczna demografia], Rosyjska Szkoła Ekonomiczna, 23 maja 2007 r., <http://www.nes.ru/ru/media/publications/2007/may/sguriev-vedomosti-may23> (dostęp: 24 czerwca 2013 r.).

¹⁹ Za USA, przyjmującymi rocznie nieco ponad milion migrantów, a przed Hiszpanią, którą wybiera prawie 350 tys. osób. Za: *International Migration Outlook 2013. International migration policies and data*, OECD, <http://www.oecd.org/els/mig/imo2013.htm> (dostęp: 23 czerwca 2013 r.).

ich nielegalny pobyt oznacza erozję i tak skorumpowanej administracji terenowej oraz służb ochrony porządku publicznego i jest równoznaczna z tolerowaniem korupcji w policji i urzędach imigracyjnych²⁰.

Z punktu widzenia władz najpoważniejszym zagrożeniem w tym obszarze (rzadko wspomnianym na szczęblu oficjalnym) jest perspektywa eskalacji istniejących już w Rosji problemów wynikających z funkcjonowania radykalnych ugrupowań islamskich i okoliczności towarzyszących radykalizmowi, jak terroryzm, dobrowolne lub wymuszone wspieranie finansowe terroryzmu oraz przemyt narkotyków. Znaczącym problemem jest również brak pomysłu na integrację imigrantów z lokalnymi społecznościami, w których zamieszkują.

Imigranci a radykalne ugrupowania islamskie

Zagrożenie, że po wycofaniu wojsk ISAF z Afganistanu nasileniu ulegnie zjawisko przenikania radykalnego islamu (przez Turkmenistan, Uzbekistan, Tadżykistan i Kirgistan), stanowi przedmiot poważnego zaniepokojenia władz Rosji²¹. Istnieją również obawy, że problemy dla bezpieczeństwa wynikające z bardzo wysokiej migracji wewnętrznej²² mieszkańców rosyjskiego Kaukazu Północnego mogą zostać zwielokrotnione w sytuacji, gdy do będących obywatelami rosyjskimi radykalnych muzułmanów (postrzeganych przez władze FR jako potencjalni terroryści) dołączą pochodzący z Afganistanu działacze Bractwa Muzułmańskiego, głosiciele idei utworzenia kalifatu²³ w regionach Rosji zamieszkiwanych przez muzułmanów.

²⁰ Rosja, jak wynika z raportu Transparency International, plasuje się na 133 pozycji (na 176 uwzględnionych państw) w rankingu państw najmniej skorumpowanych. *Transparency International Global Corruption Barometer 2013*, Transparency International, http://www.transparency.org/whatwedo/pub/global_corruption_barometer_2013 (dostęp: 20 lipca 2013 r.).

²¹ Praca zbiorowa: *Вызовы безопасности в Центральной Азии [Wyzwania dla bezpieczeństwa w Azji Środkowej]*, Moskwa 2013 r., A. Rogożyn: „Migracja za pracą jako główny przedmiot wysiłków państw Azji Środkowej i Rosji na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa”, str. 146–148.

²² Migracja wewnątrz Federacji Rosyjskiej jest zjawiskiem bardzo nasilonym. Z danych spisu powszechnego wynika, że w latach 2003–2009 około 15 mln mieszkańców Rosji, tzn. jedna dziesiąta obywateli zmieniło region zamieszkania w obrębie FR. Za: *Всероссийская перепись населения 2010 года [Spis powszechny FR, 2010 r.]*, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (dostęp: 22 grudnia 2012 r.).

²³ *Халифат всея Руси [Kalifat Wszechrusi]*, „Ekspert online”, 31 października 2013 r., http://expert.ru/russian_reporter/2013/43/halifat-vseya-rusi/ (dostęp: 7 listopada 2013 r.).

Imigracja a przemyt narkotyków

Problemem, który władze FR postrzegają jako zagrożenie związane w głównej mierze z obecnością imigrantów, jest przemyt narkotyków (produkowanych w Afganistanie²⁴ opiatów) trasami wiodącymi przez państwa Azji Środkowej. Odbiorcą, dystrybutorem i beneficjentem ze sprzedaży narkotyków są rosyjskie grupy przestępcze. Część narkotyków podlega sprzedaży na miejscu, większość natomiast, przy użyciu różnych kanałów dystrybucji, przemycana jest do Europy Zachodniej.

W Rosji żyje prawie 9 mln²⁵ zarejestrowanych narkomanów. Każdego roku 30 tys. osób umiera z powodu przedawkowania narkotyków. Władze podkreślają, że po wycofaniu wojsk ISAF z Afganistanu zagrożenie wzrośnie, ponieważ – jak podejrzewają – areal uprawy maku jeszcze się zwiększy.

Skutecznym sposobem walki z zagrożeniem narkotykowym wydaje się inwestowanie w przygotowanie i wyposażenie sprawnych służb ochrony granicy, które skutecznie uniemożliwiłyby przemyt heroiny z Afganistanu. Stanowi on bowiem jeden z nielicznych powszechnie dostępnych w tym regionie sposobów zarobkowania. Wywodzący się ze społeczeństw klanowych (a więc połączeni silnymi więzami wzajemnych zobowiązań i posłuszeństwa) imigranci z Azji Środkowej postrzegani są przez opinię publiczną jako środowisko kryminogenne, odpowiedzialne za przemyt i dystrybucję narkotyków. Jest to obserwacja tylko częściowo słuszna: przybysze z państw Azji Środkowej rzeczywiście przemycają narkotyki (ocenia się, że rocznie trafia nielegalnie do Rosji z Afganistanu ok. 70 ton heroiny²⁶ – znaczna część produkcji z szacowanego na minimum 100 mld dolarów²⁷ narkotykowego rynku Afganistanu), jednak to nie oni są ich właścicielami i dystrybutorami. Główną rolę w narkotykowym procederze odgrywa rosyjskie podziemie przestępcze.

Jednym ze środków zaradczych, mających ograniczyć ilość przemycanych do Rosji narkotyków, mają być zmiany zasad przekraczania granicy FR.

²⁴ Na Afganistan przypada 74 proc. nielegalnej produkcji opiatów na świecie. Za: *Новый доклад ООН о наркотиках подчеркивает остроту проблемы в Центральной Азии* [Nowy raport ONZ o narkotykach podkreśla wagę problemu w Azji Środkowej], Eurasianet, <http://russian.eurasianet.org/node/60171> (dostęp: 27 czerwca 2013 r.).

²⁵ *Центральная Азия: Взгляды эпохи холодной войны мешают борьбе с наркотиками* [Azja Środkowa: poglądy z epoki zimnej wojny przeszkadzają w zwalczaniu narkotyków], Eurasianet, <http://russian.eurasianet.org/node/59868> (dostęp: 27 czerwca 2013 r.).

²⁶ *Нелегальная миграция и наркотическая война против России* [Nielegalna migracja i wojna narkotykowa przeciwko Rosji], Военное Обозрение, 13 marca 2013 r., <http://svpressa.ru/politic/article/65341/> (dostęp: 26 sierpnia 2013 r.).

²⁷ *Ibidem*.

Jedynym środkowoazjatyckim państwem, którego obywatele podlegają obowiązkowi wizowemu w Rosji, jest Turkmenistan. Obywatele Kazachstanu, Uzbekistanu, Tadżykistanu i Kirgistanu zwolnieni są z obowiązku posiadania wiz i paszportów zagranicznych przy wjeździe do Rosji²⁸. Na wniosek Federalnej Służby Kontroli Obrotu Narkotykami ma to ulec zmianie. Poczynając od 2015 r., paszporty i wizy będą obowiązkowe, co pozwoli – jak przypuszczają władze FR – trzydziestokrotnie²⁹ zwiększyć skuteczność walki z przemytem heroiny napływającej do Rosji.

O skali zagrożenia świadczy także liczba osób pozbawionych wolności za przestępstwa związane z nielegalną dystrybucją narkotyków. W ciągu minionej dekady do rosyjskich więzień i kolonii karnych trafiło ponad milion osób skazanych za przestępstwa związane z narkotykami. Byli to w przeważającej mierze ludzie młodzi, poniżej 35. roku życia. W rosyjskich więzieniach przebywa stale około 25 tys. osadzonych³⁰, wywodzących się z „bliskiej zagranicy” – najwięcej (ok. 5 tys. osób) jest wśród nich obywatele Tadżykistanu.

Niski poziom integracji społecznej imigrantów

Informacje o tym, jak znaczne są obawy elit rządzących przed „obcymi”, tylko czasami trafiają do opinii publicznej³¹. Władze od dawna planują, lecz

²⁸ Rozróżnienie na „paszport” i „paszport zagraniczny” jest niezbędne, ponieważ ruch graniczny między częścią państw poradzieckich odbywa się na podstawie „paszportów wewnętrznych” (odpowiedników dowodów osobistych), do których ewentualnie dołączana jest wiza wjazdowa wydawana na osobnym blankiecie.

²⁹ A. Samojłow, *Нелегальная миграция и наркотическая война против России* [Nielegalna migracja i wojna narkotykowa przeciwko Rosji], *Wojennoje obozrenije*, 13 marca 2013 r., <http://topwar.ru/25326-nelegalnaya-migraciya-i-narkoticheskaya-voyna-protiv-rossii.html> (dostęp: 15 czerwca 2013 r.).

³⁰ *30 тысяч таджикистанцев в тюрьмах России? Международный суд по правам человека в Страсбурге заявляет, что условия содержания заключенных в тюрьмах и изоляторах России не соответствуют установленным нормам. [30 tys. obywateli Tadżykistanu w rosyjskich więzieniach? Międzynarodowy Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu oświadczył, że warunki przetrzymywania więźniów w więzieniach i aresztach Rosji nie odpowiadają normom]*, *Радио Озоди*, 31 maja 2013, <http://www.newsru.com/russia/31may2009/td.html>; <http://rus.ozodi.org/articleprintview/25002774.html> (dostęp: 28 czerwca 2013 r.).

³¹ Na przykład w Dumie Federacji Rosyjskiej pojawiła się inicjatywa ustawodawcza postulująca wprowadzenie – w celu zapewnienia bezpieczeństwa olimpiady w Soczi – zakazu zatrudniania na obiektach olimpijskich robotników zagranicznych. Okazało się jednak, że bez zatrudniania ich nie byłoby możliwe ukończenie budowy na czas. *Минтруд: запрет на привлечение иностранцев при обслуживании международных мероприятий не встретит поддержки [Ministerstwo Pracy: zakaz zatrudniania cudzoziemców do obsługi imprez międzynarodowych nie zyska poparcia]*, *Agencja ITAR-TASS*, 12 lipca 2013 r., <http://www.itar-tass.com/c95/805727.html> (dostęp: 12 lipca 2013 r.).

nie potrafią wdrożyć skutecznej i przemyślanej państwowej polityki imigracyjnej, która potrafiłaby zapobiec izolacji diaspor i eliminowałyby napięcia w relacjach między narodowościami. Powtarzane są najpoważniejsze błędy służb imigracyjnych, jakie popełnione zostały w państwach mających duże doświadczenie w przyjmowaniu imigrantów, np. w Niemczech, Francji czy USA³². Przybysze z muzułmańskich republik środkowoazjatyckich egzystują w zamkniętych, ubogich enklawach, gdzie nie mają ani możliwości, ani ochoty, aby integrować się z otoczeniem i przejmować rosyjskie wzorce kulturowe, nieuchronnie natomiast towarzyszy im poczucie wyobcowania, niesprawiedliwości i krzywdy. Opinia publiczna jest im nieprzychylna, oskarżenia o działalność przestępczą padają nie tylko ze strony nacjonalistów, lecz także środowisk wcześniej neutralnych, oburzonych niektórymi zachowaniami przybyszów. Jako szczególnie bulwersujące oceniane jest przez rosyjskie otoczenie zjawisko tzw. równoległych małżeństw³³ imigrantów z Azji Środkowej, czyli proceder zawierania urzędowych związków małżeńskich przez mężczyzn już posiadających własne (pozostawione w państwie pochodzenia) rodziny, żony i dzieci z małżeństw religijnych. Drugi związek zawierany bywa wówczas z obywatelką Rosji i – w praktyce – oznacza bigamię. Skala zjawiska szacowana może być tylko na podstawie fragmentarycznych danych. Z badań statystycznych³⁴ przeprowadzonych wśród imigrantów pochodzących z Tadżykistanu wynika, że w równoległy związek małżeński w Rosji wstępuje średnio 50 proc. żonatyh mężczyzn, przy czym ich rosyjskie żony z reguły nie zdają sobie sprawy z faktu, że zawierają związek małżeński z osobą popełniającą przestępstwo bigamii. Spośród przytoczonych powyżej 50 proc. imigrantów odliczyć należy (trudną do oszacowania) grupę tych, którzy zawierają małżeństwa fikcyjne, co ma ułatwić im otrzymanie zezwolenia na pobyt stały w Rosji.

Podjęmowane przez władze działania na rzecz integracji stanowią kroplę w morzu potrzeb: w 2013 r. uruchomiono w całej Rosji tylko ok. 250 kursów języka rosyjskiego dla imigrantów (z czego zaledwie 64 bezpłatne)³⁵.

³² E. Mazur-Cieślik, *Polityka migracyjna państw europejskich a wyzwania migracyjne dla Polski*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, nr 20, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2011, str. 127.

³³ *Таджикистан: ранние браки как следствие миграции* [Tadżykistan: wczesne małżeństwa jako skutek emigracji], BBC Russia, 22 marca 2013 r., http://www.bbc.co.uk/russian/international/2013/03/130321_tajikistan_demographics.shtml (dostęp: 8 listopada 2013 r.).

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *ФМС: В России больше всего мигрантов из Узбекистана и Таджикистана* [Federalna Służba Migracyjna: w Rosji największa liczba imigrantów pochodzi z Uzbekistanu i Tadżykistanu], Московский дом национальностей, 10 kwietnia 2013 r., str. 7, <http://news.tj/ru/news/fms-v-rossii-bolshe-vsego-migrantov-iz-uzbekistana-i-tadzhikistana>, (dostęp: 17 czerwca 2013 r.).

Problem ma istotne znaczenie, ponieważ młodzi obywatele Tadżykistanu, Uzbekistanu czy Kirgistanu nie znają języka rosyjskiego, albowiem jego nauczania zaprzestano na początku lat 90. XX w. Efektem zaniechań, braku zrozumienia i wynikających z nich niechęci są powtarzające się periodicznie zamieszki i pogromy antyimigranckie³⁶, a społeczeństwo rosyjskie z trudem akceptuje odrębność kulturową, językową i religijną przybyszów³⁷.

Imigranci a przestępczość

Nie ulega również wątpliwości, że negatywny obraz imigrantów zarobkowych w świadomości społecznej ma swoje źródło nie tylko w braku akceptacji dla odmienności wzorców kulturowych, lecz także w ich zachowaniach niezgodnych z prawem. W enklawach imigranckich znacznie częściej niż w innych miejscach dochodzi do poważnych przestępstw³⁸, tam również generowane są pokaźne dochody szarej strefy gospodarki. Z danych Głównego Zarządu Śledczego w Sankt Petersburgu (gdzie liczba imigrantów z „bliskiej zagranicy” jest szczególnie wysoka) wynika, że cudzoziemcy byli sprawcami co szóstego zabójstwa i co trzeciego gwałtu dokonanego w tym mieście, a także prawie 70 proc. zabójstw „na zlecenie” i napaści z użyciem broni palnej. W 2012 r. liczba poważnych przestępstw popełnianych przez cudzoziemców wzrosła, w porównaniu z rokiem poprzednim, o 25 proc. Podobnie sytuacja przedstawia się w Moskwie, gdzie w pierwszym półroczu 2013 r. cudzoziemcy byli sprawcami 41 proc. przestępstw, przy czym – w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego – o 60 proc. wzrosła liczba przestępstw kwalifikowanych jako „poważne” i „bardzo poważne” (zabójstwo i ciężkie uszkodzenie ciała)³⁹.

³⁶ *Полиция расследует конфликт с участием мигрантов в Петербурге* [Policja prowadzi śledztwo w sprawie zamieszek z udziałem imigrantów w Petersburgu], Agencja ITAR-TASS, 29 października 2013 r., <http://www.itar-tass.com/c659/931423.html> (dostęp: 8 listopada 2013 r.);

^B *Подмосковье за попытку массовой драки с мигрантами задержано около 80 человек* [W okręgu podmoskiewskim za próbę masowej bójki z udziałem imigrantów zatrzymano 80 osób], Agencja ITAR-TASS, 19 października 2013 r., <http://www.itar-tass.com/c659/918340.html>, (dostęp: 8 listopada 2013 r.).

³⁷ Nagłaśniane są – pojedyncze wprawdzie, ale bardzo bulwersujące dla opinii publicznej – przypadki przenoszenia przez migrantów na rosyjski grunt kontrowersyjnych zwyczajów z Azji Środkowej, np. „porywania narzeczonych”. Sprzeciw władz i opinii publicznej budzi również praktyka nieposyłania do szkoły dziewcząt, przebywających w Rosji z rodzicami-imigrantami.

³⁸ *„Мигранты совершают каждое шестое убийство и каждое третье изнасилование в Санкт-Петербурге* [Migranci popełniają co szóste zabójstwo i co trzeci gwałt w Petersburgu], Agencja ITAR-TASS, 30 stycznia 2013 r., <http://www.itar-tass.com/c9/634989.html> (dostęp: 2 lutego 2013 r.).

³⁹ *Незаконная миграция в РФ* [Nielegalna imigracja w FR], Agencja ITAR-TASS, 17 października 2013 r., <http://www.itar-tass.com/c659/916260.html> (dostęp: 8 listopada 2013 r.).

Powyższe dane, choć wyrywkowe (informacje zbiorcze, dotyczące całej FR, nie są publikowane) wskazują skalę problemów wynikających z przyjmowania imigrantów.

Migracja a bezpieczeństwo państw środkowoazjatyckich

Gospodarki większości państw środkowoazjatyckich mocno uzależnione są od dopływu gotówki przysyłanej przelewami z Rosji przez pracujących tam emigrantów. Niewielkie kwoty, które przesyłają oni comiesięcznie do rodzin dają w efekcie poważne sumy, na podstawie których konstruowane są coroczne budżety wielu państw. Dwudziestoprocentowy udział tego rodzaju przelewów pieniężnych w PKB Tadżykistanu czy trzynastoprocentowy udział w PKB Kirgistanu oznacza, że bez kwot nadsyłanych zza granicy zbilansowanie budżetów tych państw i budżetów domowych ich obywateli nie byłoby możliwe⁴⁰.

Łączna wysokość przelewów pieniężnych wykonanych z Rosji do państw omówionych w powyższej tabeli osiągnęła w 2012 r. kwotę 19,5 mld dolarów⁴¹ i w porównaniu z rokiem poprzednim wzrosła o ponad 3 mld. Jednocześnie średnio o ok. 43 dolary zmalały jednorazowo przesyłane kwoty. Przeciętny przekaz wynosił 380 dolarów. Najwyższe kwoty jednorazowe przekazywano do Azerbejdżanu (663 dolary) i na Ukrainę (575 dolarów), najniższe – do Kirgistanu (228 dolarów) i Tadżykistanu (255 dolarów). To właśnie przybycze z tych państw podejmują się wykonywania najniżej opłacanych czynności.

Masowa emigracja do pracy w Rosji pozwala nie tylko na zdobycie środków utrzymania dla rodzin migrantów i stanowi o sile nabywczej ludności (np. w Tadżykistanie pieniądze nadsyłane przez emigrantów zarobkowych są źródłem utrzymania dla co trzeciej rodziny). Stanowi również ratunek dla rządów, które w ten sposób eliminują ciężący im problem bezrobocia. Perspektywa wysiedlenia z Rosji nielegalnych imigrantów i ich masowego powrotu do miejsc pochodzenia jest równoznaczna z pojawieniem się na

⁴⁰ Należy zakładać, że nie każda odnotowana w statystyce niska kwota przelewu pieniężnego z Rosji oznacza automatycznie, że jest to zarobek przesłany przez pracownika zarobkowego, jednak w znakomitej większości przypadków tak właśnie jest. Bez obawy popelnienia znaczącej pomyłki można więc postawić znak równości między sumą przekazów z Rosji przysyłanych w niewielkich transzach a sumą wszystkich zarobków przysyłanych przez pracowników zarobkowych.

⁴¹ *Wysokość przekazów pieniężnych...*, *op.cit.*

Tabela 1. Udział przelewów zagranicznych o niskich kwotach (poniżej 1 tys. dolarów) w PKB wybranych republik środkowoazjatyckich w 2012 r.

Lp.	Państwo ⁴²	PKB ⁴³ w dol.	Przelewy	Udział przelewów w PKB ⁴⁴	Poziom bezrobocia ⁴⁵
1.	Armenia	19 mld	1,6 mld	8,4 proc.	7 proc.
2.	Azerbejdżan	98 mld	1,2 mld	1,2 proc.	1 proc.
3.	Białoruś	150 mld	0,3 mld	0,2 proc.	1 proc.
4.	Kazachstan	231 mld	0,5 mld	0,2 proc.	5,2 proc.
5.	Kirgistan	13,5 mld	1,8 mld	13,3 proc.	8,6 proc.
6.	Mołdawia	12,3 mld	1,2 mld	9,8 proc.	5,8 proc.
7.	Tadżykistan	17,7 mld	3,7 mld	20,9 proc.	2,5/ 48 ⁴⁶ proc.
8.	Turkmenistan	47,6 mld	0,4 mld	0,8 proc.	60 proc.
9.	Ukraina	335,4 mld	3,2 mld	0,95 proc.	7,4 proc.
10.	Uzbekistan	104,7 mld	5,7 mld	5,4 proc.	4,8 proc.

Źródło: opracowanie własne

rynkach pracy republik środkowoazjatyckich dodatkowej znacznej liczby bezrobotnych. Dla rządów byłoby to równoznaczne z koniecznością skierowania wysokich nakładów na tworzenie nowych miejsc pracy, ponieważ tylko dzięki temu możliwe stałoby się złagodzenie zasięgu i skutków bezrobocia. Jednak większość rządów republik środkowoazjatyckich nie podejmuje wystarczająco skutecznych działań w tym kierunku: inwestycje w przemysł są niskie, miejsc pracy nie przybywa.

Osobnym problemem, z którym borykają się państwa regionu, jest zachwianie równowagi demograficznej w tych państwach Azji Środkowej,

⁴² W tabeli, podobnie jak w całym artykule, nie uwzględniono danych dotyczących Gruzji, ponieważ zaostrzona sytuacja polityczna między FR i Gruzją spowodowała, że w 2012 r. (dane z tego roku stanowią podstawę dla niniejszego artykułu) przepisy wizowe praktycznie wyeliminowały gruzińskich migrantów zarobkowych z rosyjskiego rynku pracy.

⁴³ Wszystkie dane za: *World Factbook*, Centralna Agencja Wywiadowcza, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (dostęp: 1 października 2013 r.).

⁴⁴ *Объемы денежных переводов из России в СНГ растут, суммы операций снижаются* [Wysockość przekazów pieniężnych z Rosji do WNP rośnie, kwoty operacji maleją], *Ferghana News*, 11 marca 2013 r., <http://www.ferghananews.com/news/20322> (dostęp: 24 czerwca 2013 r.).

⁴⁵ *Word Factbook...*, *op.cit.*

⁴⁶ *Статистика не отражает истинный уровень безработицы в Таджикистане* [Statystyka nie odzwierciedla rzeczywistego poziomu bezrobocia w Tadżykistanie], *Deutsche Welle*, <http://www.dw.de/статистика-не-отражает-истинный-уровень-безработицы-в-таджикистане/a-847854> (dostęp: 24 czerwca 2013 r.).

z których wyemigrowała największa liczba obywateli. W niektórych spośród nich wyjazdy za pracą odbywają się na tak masową skalę, że władze zdecydowały się podjąć dyskusję o wprowadzeniu cenzusu wiekowego dla wyjeżdżających. Przykładem może być Kirgistan, gdzie parlament skierował pod głosowanie ustawę przewidującą, że „w celu chronienia wartości moralnych, niedopuszczenia do kryzysu demograficznego, ograniczenia ryzyka podlegania przemocy seksualnej i handlu ludźmi oraz zachowania potencjału reprodukcyjnego narodu” kobiety pragnące wyjechać za granicę (również w celu podjęcia nauki i studiów) muszą mieć ukończone 22 lata⁴⁷. Obywatelki Kirgistanu poniżej tego wieku muszą – pomimo otrzymywania prawa wyborczego w wieku lat 18 – przedstawić pisemne zezwolenie rodziców lub męża. Dopiero interwencja ombudsmana, który wskazał na niekonstytucyjność i dyskryminacyjny charakter ustawy spowodowała, że zamiast cenzusu wiekowego dla kobiet wprowadzono zapis o konieczności podjęcia przez władze prac nad strategią polityki demograficznej i migracyjnej⁴⁸.

Wpływ polityki imigracyjnej FR na republiki środkowoazjatyckie

Wydalenie imigrantów pochodzących z państw przestrzeni poradzieckiej to, z punktu widzenia władz Rosji, operacja trudna i bolesna dla gospodarki, ale (zwłaszcza na krótką metę) akceptowalna. Jednakże z punktu widzenia rządów republik środkowoazjatyckich ta sama operacja wygląda zupełnie inaczej; urzędujące władze postrzegają ją jako znaczące zagrożenie dla pokoju społecznego. Załamanie gospodarcze, bezrobocie i eskalacja biedy, które towarzyszyłyby masowym powrotom pracowników z Rosji, prawdopodobnie doprowadziłyby do fali zamieszek, podsycanych przez – przenikających przez południową granicę – radykałów z Afganistanu. Można przypuszczać, że niektórzy przywódcy republik środkowoazjatyckich (nawet ci, którzy od czasu rozpadu Związku Radzieckiego wysoką większością głosów zwyciężają w wyborach prezydenckich i niezmiennie od końca lat 90. XX w. sprawują

⁴⁷ *Кыргызстанкам младше 23 лет запретили выезжать из страны без разрешения*, [W Kirgizji kobiety młodsze, niż 23-letnie będą miały zakaz wyjazdu za granicę bez zezwolenia], portal NUR, 12 czerwca 2013 r., <http://news.nur.kz/267554.html>, (dostęp: 10 października 2013 r.).

⁴⁸ *Из постановления Жогорку Кенеша исчез скандальный возрастной ценз на выезд кыргызстанок* [Z postanowienia Żogorku Kenesza zniknął skandaliczny zapis o cenzusie wiekowym dla wyjeżdżających obywaterek Kirgistanu], http://www.vb.kg/doc/232018_iz_postanovleniia_jk_ischez_skan-dalnyy_vozrastnoy_cenz_na_vyezd_kyrgyzstanok.html, Новости Кыргызстана, 13 czerwca 2013 r., (dostęp: 10 października 2013 r.).

swe urzędy⁴⁹) mogą obawiać się, że zamieszki, zwłaszcza, jeśli okazałyby się długotrwałe, mogłyby oznaczać dla nich kres władzy. Natomiast z punktu widzenia Rosji niepokojące społeczne w Azji Środkowej stanowiłyby ryzyko, że władza trafi w ręce islamistów.

W opisanej sytuacji rodzi się pytanie: dlaczego rząd Rosji podejmuje decyzje, które w oczywisty sposób godzą nie tylko w rosyjskie interesy gospodarcze, lecz także w stabilność sytuacji politycznej w Azji Środkowej? Odpowiedź na to pytanie tkwi, jak się wydaje, w wielokrotnie obserwowanym w Rosji dążeniu do reintegracji przestrzeni poradzieckiej. Nieodmiennie stosuje ona politykę wywierania presji na władze tych państw regionu, które podejmują próby wyemancypowania się spod wpływów Rosji. Sytuacja w każdym z tych państw jest nieco inna, inne są też przejawy „niesubordynacji” – jak można byłoby określić próby ograniczenia wpływów rosyjskich – jednak uniemożliwienie tamtejszym obywatelom emigracji zarobkowej do Rosji w każdym prawie przypadku może okazać się skutecznym instrumentem nacisku.

W najlepszej sytuacji jest najsilniejsze państwo w regionie, **Kazachstan** – bogaty w surowce energetyczne i pretendujący do roli lokalnego lidera, a zatem najbardziej odporny na naciski ze strony FR. Ponieważ imigranci z Kazachstanu stanowią niewielki procent wśród pracowników napływowych w Rosji (przede wszystkim dlatego, że sam Kazachstan częściowo odczuwa braki kadrowe i każdy, kto szuka nisko płatnej pracy niewymagającej kwalifikacji, może ją znaleźć na miejscu) problem dotyczy go w znikomym stopniu. Wszystkie pozostałe państwa poradzieckie w Azji Środkowej z różnych przyczyn skazane są na politykę częściowo ograniczonej samodzielności w stosunkach z Rosją, mimo że część z nich wielokrotnie podejmowała próby zredukowania rosyjskiego wpływu na własną politykę.

Najważniejszą taką próbę w regionie podjął **Uzbekistan**. W zatwierdzonej w lipcu 2012 r. Koncepcji polityki zagranicznej⁵⁰ znalazł się m.in. zakaz rozmieszczania na jego terytorium zagranicznych baz wojskowych oraz uczestniczenia w blokach wojskowych i politycznych, a także brak zgody

⁴⁹ Uzbekistan: prezydent Islam Karimow sprawuje funkcję od grudnia 1991 r.; Kazachstan: prezydent Nursułtan Nazarbajew sprawuje funkcję od kwietnia 1990 r.; Turkmenistan: prezydent Saparmurat Nijazow sprawował funkcję od grudnia 1991 r. do śmierci w 2006 r., jego następcą, prezydent Gurbanguły Berdimuchammedow, sprawuje urząd prezydenta od lutego 2007 r.; Tadżykistan: prezydent Emomali Rahmon, sprawuje funkcję od listopada 1994 r.

⁵⁰ *Концепция внешней политики Республики Узбекистан [Koncepcja polityki zagranicznej Republiki Uzbekistanu]*, strona internetowa Olij Mażlisu (parlamentu) Uzbekistanu, 13 sierpnia 2012 r., <http://parliament.gov.uz/ru/events/fractions/7373>, (dostęp: 15 lipca 2013 r.).

na udział sił zbrojnych w operacjach pokojowych poza granicami państwa. Jest tam również zastrzeżenie mówiące, że „prawa zawierania sojuszy, przystępowania do wspólnot i innych organizacji międzypaństwowych oraz wycofywania się z nich, kierując się najlepszymi interesami państwa, o ile członkostwo w nich służyć będzie podnoszeniu poziomu dobrobytu i bezpieczeństwa narodu”. W praktyce przytoczony zapis pozwala na odstąpienie od deklaracji, jeśli władze uznają to za rozwiązanie bardziej korzystne. Dokument można uznać za nieformalne ogłoszenie neutralności; gdyby władze uczyniły kolejny krok potwierdzający domniemywany status neutralny, Uzbekistan był już drugim⁵¹ państwem regionu, które wybrało tę drogę. Dwa miesiące przed przyjęciem Koncepcji Uzbekistan bezterminowo zawiesił swoje członkostwo w Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ)⁵². Jak można było oczekiwać, ogłoszenie neutralności i wycofanie się z organizowanych pod egidą Rosji inicjatyw integracyjnych oraz nawiązanie nieco bliższych kontaktów z USA (z nadzieją na otrzymanie części amerykańskiego sprzętu wycofywanego z Afganistanu) wywołało reakcję Rosji.

Sąsiadujący z Afganistanem Uzbekistan jest państwem, w którym środowiska ekstremistów islamskich znajdują największe poparcie. To właśnie w Uzbekistanie narodziła się i ma swoją główną siedzibę działająca w Rosji i wszystkich poradzieckich krajach Azji Środkowej ponadnarodowa organizacja Islamski Ruch Uzbekistanu, uznawana za ugrupowanie terrorystyczne zarówno przez władze FR, jak i amerykański Departament Stanu⁵³. Zwycięstwo talibów w Afganistanie oznaczałoby dla Uzbekistanu destabilizację polityczną i społeczną, natomiast następstwem przymusowego powrotu z Rosji wielkiej liczby emigrantów zarobkowych byłaby – dodatkowo – eskalacja kryzysu gospodarczego i społecznego. Uzbekistanowi groziłaby

⁵¹ Pierwszy był Turkmenistan, który w 1995 r. oficjalnie ogłosił neutralność i zdystansował się od wszelkich posunięć integracyjnych pod egidą Rosji, w szczególności zaś – nie przystąpił do Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Ten sposób przyjęcia statusu neutralnego – poprzez jednostronne proklamowanie – nie jest wprawdzie zgodny z tradycyjną praktyką międzynarodową (np. neutralność Szwajcarii, Watykanu czy Austrii potwierdzona została traktatami międzynarodowymi), ale skuteczny, ponieważ wynika bezpośrednio z zasady suwerenności państwa, które może realizować własną politykę w dowolny sposób. Patrz: J. F. Gribinski, Autriche, *Finlande et Suède: Trois États neutres dans l'Union européenne*, „Revue d'Integration Européenne” 1996, vol. 19, no. 2/3, s. 198-200.

⁵² Договор о коллективной безопасности от 15 мая 1992 года [Porozumienie o Bezpieczeństwie Zbiorowym z 15 maja 1992 r.], 15 maja 1992 r., strona internetowa Porozumienia o Bezpieczeństwie Zbiorowym, http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=126 (dostęp: 15 lipca 2013 r.).

⁵³ USA: *Country Reports on Terrorism 2011. Chapter 6. Foreign Terrorist Organizations*, Departament Stanu USA, <http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2011/195553.htm#imu> (dostęp: 1 sierpnia 2013 r.).

wówczas fala demonstracji i zamieszek. Zapowiadając ograniczenia prawa i długości pobytu dla imigrantów, Rosja zastosowała więc, jak można sądzić, działanie mające na celu wymuszenie uległości uzbeckich władz, przede wszystkim w kwestii odstąpienia od zapowiadanej neutralności i wznowienia członkostwa w OUBZ.

Dla **Turkmenistanu**, który osiąga ogromne dochody ze sprzedaży gazu ziemnego⁵⁴, dochody pochodzące z zarobków przysyłanych przez emigrantów zatrudnionych w Rosji stanowią niewielki procent wpływów tworzących budżet państwa. Jednakże nierównomierny podział dóbr oraz różnice w dochodach i poziomie życia powodują, że to właśnie środki finansowe przysyłane z Rosji pozwalają przetrwać wielu rodzinom. Problem bezrobocia nabrałby znacznie większej ostrości, gdyby nie obywatele zarabiający w Rosji. Nawet niewielkie kwoty napływające co miesiąc na konta osób pozbawionych jakichkolwiek dochodów rozwiązują za władze poważne problemy społeczne i gospodarcze. W odróżnieniu od większości państw regionu, władze bogatego w gaz Turkmenistanu miałyby możliwość rozwiązania problemu bezrobocia i biedy, jednak wiązałoby się to z koniecznością inwestowania dochodów ze sprzedaży tego surowca w rozwój przemysłu i tworzenie dodatkowych miejsc pracy. Obserwacja decyzji gospodarczych każe jednak przypuszczać, że rząd Turkmenistanu realizuje inne priorytety niż inwestycje ograniczające bezrobocie, a to oznacza, że w najbliższych latach nie należy oczekiwać radykalnego zwiększenia zatrudnienia.

Turkmenistan jest jaskrawym przykładem typowego państwa Azji Środkowej, które wprawdzie dysponuje cennymi zasobami naturalnymi, jednak bogactwo to nie przekłada się ani na zasobność państwa, ani obywateli. Przez 21 lat (do 2006 r.), kiedy rządził tam prezydent Saparmurat Nijazow, Turkmenistan był państwem odizolowanym od świata, a jego obywatele byli pozbawieni większości praw obywatelskich (np. możliwości podróżowania za granicę), a nawet wykwalifikowanej opieki medycznej⁵⁵. Turkmenistan był jednym z tych państw, gdzie prawa człowieka, demokracja, transparentne wybory czy niezawisłe sądy stanowiły wyłącznie zapisy

⁵⁴ Według raportu BP, Turkmenistan posiada ok. 9,3 proc. światowych zasobów gazu ziemnego. Zasoby jednego tylko złoża „Galkynysz” szacowane są na 6 bln m³, dzięki czemu plasuje się ono na 4–5 miejscu w rankingu największych złóż na świecie. Za: *BP Statistical Review of World Energy*, czerwiec 2013, http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical_review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf (dostęp: 15 lipca 2013 r.).

⁵⁵ Rozporządzeniem prezydenta zlikwidowane zostały – jako niepotrzebne i nieproduktywne – zawody pielęgniarki i położnej, a funkcje średniego personelu medycznego powierzono żołnierzom odbywającym zasadniczą służbę wojskową.

w konstytucji, nie były natomiast przestrzegane. Od śmierci prezydenta S. Nijazowa władzę sprawuje Gurbankuła Berdymuhammedow, z punktu widzenia Rosji stanowiący dużo większe zagrożenie niż poprzednik, ponieważ coraz częściej podejmuje on dość skuteczne próby wyemancypowania się spod wpływów rosyjskich i coraz skuteczniej współpracuje z Chinami. Od momentu wyboru prezydenta⁵⁶ Xi Jinpinga, Chiny systematycznie odnoszą sukcesy w Turkmenistanie, ponieważ udało im się podpisać nieomal monopolistyczne kontrakty na turkmeński gaz i przejąć prawie cały eksport tego surowca. Sprzedaż gazu z Turkmenistanu do Rosji została drastycznie ograniczona. Z jednej strony, ograniczenie przez Turkmenistan kontraktów rosyjskich stanowi dla władz FR pewien, raczej niezbyt duży, ale jednak problem gospodarczy⁵⁷. Z drugiej strony, jest to wyzwanie polityczne, ponieważ w skomplikowanej grze interesów między Federacją Rosyjską a Chinami Azja Środkowa stanowi kartę atutową. O wygranej przesądzą dostęp do środkowoazjatyckich surowców oraz mocna pozycja w regionie. Odkąd Turkmenistan w 1995 r. ogłosił neutralność, a 10 lat później wystąpił ze Wspólnoty Niepodległych Państw i podjął politykę „dywersyfikacji współpracy”, pozostaje obiektem intensywnych zabiegów władz FR. Rosja, jak się wydaje, po raz kolejny zamierza skłonić władze Turkmenistanu do jednoznacznej decyzji, czy chcą współpracować z nią, czy z Chinami. Inny wariant rozwoju wydarzeń, z którym również należy się liczyć jest taki, że skutkiem powrotu pracowników najemnych z zagranicy będzie – co jest jednak mało prawdopodobne – przeprowadzenie w Turkmenistanie rzeczywistych reform gospodarczych⁵⁸ i zapewnienie źródeł dochodów dla rzeszy bezrobotnych obywateli. Jeśli jednak miejsca pracy nie zostaną stworzone, można zakładać, że w zamian za przyzwolenie Rosji na dalsze zatrudnianie

⁵⁶ Zgodnie z konstytucją ChRL głowa państwa nosi tytuł przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej, jednak tytuł ten jest rzadziej używany, ponieważ wiąże się jedynie z funkcjami reprezentacyjnymi. W praktyce, ukształtowanej w latach 90. XX w., w ręku jednej osoby, tzn. posiadającego realną władzę sekretarza generalnego Komunistycznej Partii Chin, łączone są dodatkowo dwa stanowiska: przewodniczącego ChRL oraz przewodniczącego Centralnej Komisji Wojskowej (chodzi o podkreślenie, że armia nie podlega rządowi, lecz partii komunistycznej). Zwyczajowo na określenie głowy państwa ChRL przyjęła się nazwa stanowiska „prezydent”. Za: Portal eChiny, <http://echiny.pl/2013/03/xi-jinping-glowa-panstwa-chinskiej-republiki-ludowej/>, (dostęp: 8 listopada 2013 r.).

⁵⁷ Rosja kupowała gaz z Turkmenistanu w celu reeksportu do Europy oraz jako surowiec zapasowy, gromadzony na wypadek perturbacji we własnym wydobywaniu, awarii itp.

⁵⁸ Reformy pozorne – np. wymiennialność waluty, zezwolenie na działalność gospodarczą dla cudzoziemców i inne działania przyciągające inwestycje zagraniczne – już wprowadzono, jednak w żadnej mierze nie przyczyniły się one do wzrostu stopy życiowej obywateli.

(a tym samym doraźne rozwiązanie palącego problemu społecznego) władze Turkmenistanu wybiorą Rosję jako kluczowego partnera gospodarczego.

Tadżykistan jest państwem biednym, słabym, pozbawionym przemysłu, mało odpornym na wpływy zewnętrzne i próby podporządkowania. Znaczącym źródłem dochodów dla jego budżetu pozostają rosyjskie bazy wojskowe, dodatkowo władze muszą liczyć się z istniejącą w tym kraju silną opozycją prorosyjską. Na arenie międzynarodowej państwo osłabiane jest przez zadawniony konflikt z Uzbekistanem, w ostatnich latach sprowadzający się do walki o dostęp do zasobów wodnych granicznej rzeki Wachs, ale – w gruncie rzeczy – toczący się o zaopatrzenie w energię i częściowe choćby uniezależnienie energetyczne.

Rosja dodatkowo zainteresowana jest utrzymaniem kontroli nad głównym bogactwem Tadżykistanu, jakim jest ruda uranowa. W kraju funkcjonuje kilka kopalń oraz składowiska i zakłady oczyszczania i wzbogacania rudy uranu. Z punktu widzenia Rosji przejęcie kontroli nad tymi zasobami przez jakiegokolwiek inne państwo stanowiłoby zagrożenie dla bezpieczeństwa, zresztą nie tylko regionalnego.

Położenie geograficzne Tadżykistanu jest na tyle korzystne, że Rosja zawarła wieloletni kontrakt na zbudowanie w tym państwie (nieopodal miasteczka Nurek w Pamirze) dużej bazy wojskowej z nowoczesnym systemem kontroli przestrzeni kosmicznej „Okno”⁵⁹. Możliwości „Okna” pozwalają na automatyczne wykrywanie, rozpoznawanie i obliczanie orbit obiektów kosmicznych o średnicy większej niż 1 metr, krążących na wysokości między 2 tys. a 40 tys. km. Jakikolwiek obiekt wystrzelony na orbitę w dowolnym punkcie globu w ciągu kilku sekund trafia w strefę obserwacji „Okna”. Miejsce, w którym zbudowano bazę wybrane zostało bardzo starannie, z uwzględnieniem szczegółowych kryteriów, jak przejrzystość i czystość atmosfery.

Baza „Okno” przedstawiana jest w rosyjskich środkach masowego przekazu jako obiekt nie mający swoich odpowiedników na świecie, a więc wyjątkowo cenny dla systemu rosyjskiej obrony przeciwlotniczej i przeciwrakietowej. Podkreślił to prezydent FR Władimir Putin podczas przemówienia wygłoszonego w Radzie Bezpieczeństwa FR na posiedzeniu w sprawie konieczności intensywnego rozwijania systemów służących odpieraniu ataków

⁵⁹ *Оптико-электронный комплекс контроля космического пространства ОЭК „Okno”* [Optyczno-elektroniczny kompleks kontroli przestrzeni kosmicznej „Okno”], agencja informacyjna „Оружие России”, 21 maja 2013 r., <http://www.arms-expo.ru/056057053055.html> (dostęp: 15 lipca 2013 r.).

aero-kosmicznych⁶⁰. Dzierżawa terenu pod obiekt kosztuje Rosjan symbolicznego somona (waluta Tadżykistanu, równowartość 7 rubli) rocznie, jednak w zamian za prawo zbudowania „Okna” w Pamirze Rosja unieważniła zadłużenie Tadżykistanu i – dodatkowo – udzieliła temu państwu bezzwrotnej pomocy finansowej na zakup uzbrojenia.

Obecność amerykańskich i natowskich baz wojskowych w Azji Środkowej traktowana jest przez polityków i dużą część opinii publicznej Rosji jako istotny problem. Republiki środkowoazjatyckie poszukują wszelkich dostępnych sposobów wzmocnienia własnej pozycji, zarówno w wymiarze finansowym, jak i politycznym. Przykładem państwa, które systematycznie poszukuje nowych możliwości politycznych i gospodarczych, jest **Kirgistan**. Władze tego państwa wydzierżawiły Rosji na 49 lat (do 2032 r. z możliwością przedłużenia o kolejne 25 lat) bazę lotniczą w Kant⁶¹, a jednocześnie współpracują z USA, którym czasowo udostępniona została baza lotnicza – centrum przewozów tranzytowych Manas, niezbędna siłom ISAF do sprawnego wycofania się z Afganistanu. Z jednej strony parlament Kirgistanu już zdecydował, że umowa ze Stanami Zjednoczonymi na dzierżawę bazy, która wygasa w czerwcu 2014 r., nie zostanie przedłużona, mimo że roczne dochody z jej tytułu sięgają 60 mln dolarów. Z drugiej strony pojawiają się komunikaty o toczących się rozmowach z USA w sprawie uruchomienia nowej bazy, nieopodal Osz w Dolinie Fergańskiej⁶². Z punktu widzenia Rosji baza w tym regionie mogłaby okazać się znacznie bardziej niekorzystna, ponieważ planowane jest stworzenie tam sponsorowanego i prowadzonego przez Amerykanów centrum przygotowania pracowników sektora bezpieczeństwa dla sił zbrojnych Kirgistanu⁶³.

Centrum to, nawiasem mówiąc, bardzo byłoby Kirgistanowi potrzebne. Zarówno resort obrony narodowej, jak i spraw wewnętrznych tego państwa są zupełnie niesprawne, czego dowiodły tzw. wydarzenia batkieńskie z 1999 r., kiedy to doszło do starcia zbrojnego między Islamskim Ruchem

⁶⁰ *Заседание Совета Безопасности [Posiedzenie Rady Bezpieczeństwa]*, 5 lipca 2013 r., <http://kremlin.ru/news/18529> (dostęp: 20 września 2013 r.).

⁶¹ A także eksperymentalny poligon do prób broni stosowanej przeciwko łodziom podwodnym, węzeł łączności marynarki wojennej, automatyczną stację obserwacji sejsmicznej oraz laboratorium radiosejsmiczne.

⁶² *Ушли на базу? Или с базы? Чего добиваются США в Киргизии [Poszli do bazy czy z bazy? Co starają się osiągnąć USA w Kirgistanie?]*, Agencja ITAR-TASS, 20 lutego 2013 r., <http://www.itar-tass.com/c188/655680.html> (dostęp: 21 lutego 2013 r.).

⁶³ *Новой американской базе в Киргизии быть? [Czy będzie nowa baza amerykańska w Kirgizji?]*, BBC Russian, 10 sierpnia 2010 r., http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/08/100806_us_kyrgyz_training_base.shtml (dostęp: 8 listopada 2013 r.).

Uzbekistanu – organizacją uznawaną przez społeczność międzynarodową za terrorystyczną, a siłami zbrojnymi Kirgistanu i Uzbekistanu. Podczas starcia terroryści wzięli w niewolę grupę kirgiskich oficerów, w tym generała; jeńcy zostali wypuszczeni po wypłaceniu okupu. Starcie zakończyło się zbombardowaniem pozycji terrorystów przez siły powietrzne Uzbekistanu, natomiast wojsko i policja Kirgistanu dowiodły wówczas swojej całkowitej indolencji.

Prawdopodobnie w celu udowodnienia opłacalności współpracy, niemal natychmiast po decyzji parlamentu wypowiedającej umowę z USA, Rosja złożyła Kirgistanowi dwie propozycje. Jedna dotyczyła zapowiedzianej przez Gazprom inwestycji w wysokości 20 mld rubli w ciągu 5 najbliższych lat z przeznaczeniem na modernizację infrastruktury gazowej tego państwa⁶⁴. Druga natomiast zawiera obietnicę inwestycji 2 mld rubli (do podziału między Kirgistanem, Uzbekistanem i Tadżykistanem) na stworzenie nowych miejsc pracy.

Wnioski

Istnieje przynajmniej kilka ważnych powodów, dla których Rosja zainteresowana jest posiadaniem możliwości użycia wobec poradzieckich państw środkowoazjatyckich pozapolitycznych instrumentów nacisku. Polityka imigracyjna wydaje się tu instrumentem o wiele bardziej użytecznym. Niekontrolowana i w zasadzie niczym nieograniczana imigracja robotników pochodzących z Azji Środkowej trwała od kilkunastu lat i nieodmiennie stanowiła źródło rozmaitych problemów. Ani przemyt narkotyków, o który posądzeni są imigranci, ani znikoma integracja społeczna przybyszów, ani funkcjonowanie w szarej strefie gospodarki nie stanowiły przez te lata problemu zasługującego na reakcje na szczeblu oficjalnym. Jednak dopiero w połowie 2013 r., kiedy rządy państw, z których pochodzi największa liczba pracowników napływowych, zdążyły uznać emigrację za stały instrument rozwiązywania własnych problemów wewnętrznych, Rosja zdecydowała się na zastosowanie ograniczeń, których skutkiem – jak się wydaje – będzie:

1. **Wyparcie obecności amerykańskiej z regionu.** Rosja obawia się amerykańskich wpływów w Azji Środkowej. W rosyjskich środkach maso-

⁶⁴ Газпром вложит в газовую сферу Киргизии 20 млрд и оплатит долги „Кыргызгаза” [Gazprom zainwestuje w sferę gazową Kirgistanu 20 mld i ureguluje zadłużenie „Kyrgyzgazu”], portal RBK, 27 maja 2013 r., <http://top.rbc.ru/economics/27/05/2013/859313.shtml> (dostęp: 15 lipca 2013 r.).

wego przekazu systematycznie pojawia się przestroga, że USA wycofają się z Afganistanu, ale zostawią oddanych sobie (albo uzależnionych od siebie) sojuszników usytuowanych na tzw. miękkim podbrzuszu Rosji. Największy niepokój wywołuje perspektywa pozostawienia w państwach Azji Środkowej amerykańskiego sprzętu bojowego. Obawy te związane są nie tyle z możliwością wykorzystania tego sprzętu przez którekolwiek z państw przeciwko Rosji, co z faktem, że darowizna może zapoczątkować ściślejszą współpracę USA z tymi państwami. Specjalistyczny, nowoczesny sprzęt oznacza bowiem – po pierwsze – konieczność stałych dostaw części zamiennych i – po drugie – potrzebę szkolenia personelu, który ten sprzęt obsługuje i konserwuje. Rosja dysponuje bogatym doświadczeniem związanym z utrzymywaniem w zapalnych rejonach świata własnych instruktorów wojskowych, toteż amerykańską obecność w Azji Środkowej traktuje tak samo, jak własną „bratnią pomoc” udzielaną np. państwom afrykańskim: jako szansę na zdobycie przyczółka. Możliwość utrzymania obecności USA w Azji Środkowej postrzega w kategoriach zagrożenia i w konsekwencji stara się użyć wszelkich dostępnych środków, aby zniechęcić rządy państw środkowoazjatyckich do wyrażania zgody na amerykańską obecność w jakiegokolwiek formie. Rosyjskie inwestycje pośrednie i bezpośrednie w gospodarkę tych państw pełnią rolę wzmocnień pozytywnych w batalii o Azję Środkową, w której po 2014 r. USA będą potrzebować punktu oparcia. Instrumentem nacisku negatywnego używanym w tej samej rozgrywce staje się, jak można sądzić, polityka migracyjna.

2. **Ograniczenie wpływów chińskich.** Rosja traktuje ChRL nieufnie. W wielu rosyjskich komentarzach prasowych⁶⁵ (a także w komentarzach internautów na forach dyskusyjnych, co dowodzi, że taki punkt widzenia i obawy są powszechne) powtarzają się obawy związane z obecnością chińską na przestrzeni poradzieckiej. Charakterystyczny motyw to określenia wskazujące na zakładaną doraźność zastosowanych przez Chiny rozwiązań i oczekiwanie eskalacji: ekspansja *na razie* tylko gospodarcza, rosnące chińskie zyski przeznaczane *na razie* na rozwój przemysłu, a nie zbrojenia, inwestycje lokowane *na razie* w branżach pozamilitarnych. Przy takim nastawieniu dążenie do ograniczenia wpływów chińskich może być traktowane jako cel strategiczny.

⁶⁵ *Кумаў нпоміў Росіі: павіда будзет не за намі [Chiny przeciwko Rosji: zwycięstwo będzie nie po naszej stronie]*, „Mechanika popularna – jak zbudowany jest świat”, luty 2010 r., <http://www.popmech.ru/article/6543-kitay-protiv-rossii/> (dostęp: 8 listopada 2013 r.).

Tymczasem państwa środkowoazjatyckie chętnie podejmują współpracę gospodarczą z Chinami, dostrzegając w niej możliwość częściowego choćby uniezależnienia się gospodarczego. Znaczne ograniczenie możliwości emigracji zarobkowej do Rosji może okazać się tu bardzo ważnym argumentem na rzecz wycofywania się z tej współpracy.

3. **Odbudowa wpływów rosyjskich w Azji Środkowej.** Rozmywiają się kolejne rosyjskie inicjatywy zmierzające do rekonstrukcji imperium. Nie można nawet mówić o porażce tych inicjatyw – istnieją wszakże i działają porozumienia integracyjne, takie jak Wspólnota Niepodległych Państw, Układ o Bezpieczeństwie Zbiorowym, Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza czy – obejmująca również ChRL – Szanghajska Organizacja Współpracy. Jednak skutki ich działania nie są dla Rosji zadowalające. Zamiast spodziewanej i oczekiwanej częściowej reintegracji (a przynajmniej odbudowy wpływów na przestrzeni poradzieckiej) pojawiają się inicjatywy torpedujące te wysiłki. W tych kategoriach władze rosyjskie oceniają np. Organizację na Rzecz Demokracji i Rozwoju GUAM⁶⁶ oraz wszelkie porozumienia zawierane wbrew jej interesom, jak np. umowę gazową między Chinami i Turkmenistanem⁶⁷. Jak się wydaje, nowa zaostrzona polityka imigracyjna prowadzona przez władze FR może okazać się tu skutecznym czynnikiem dyscyplinującym – przynajmniej wobec tych państw, w których poziom bezrobocia jest bardzo wysoki, a poziom życia niski.

Podsumowanie

Decyzja o cofnięciu prawa pobytu trzem milionom imigrantów, głównie obywatelom poradzieckich państw Azji Środkowej, w bliskiej perspektywie czasowej spowoduje negatywne konsekwencje ekonomiczne dla Rosji, jed-

⁶⁶ Akronim GUAM powstał z inicjałów państw wchodzących w skład tej organizacji. Aktualnie – po wystąpieniu z niej Uzbekistanu – członkami GUAM są Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan i Mołdawia (poprzednio, do maja 2005 r., nazwa brzmiała GUUAM). Celem powołania organizacji było zneutralizowanie wpływów rosyjskich na przestrzeni poradzieckiej.

⁶⁷ *CNPC raises gas output from Turkmen fields to meet Chinese winter demand*, Portal Singapore Platts, 12 listopada 2013 r., <http://www.platts.com/latest-news/natural-gas/singapore/cnpc-raises-gas-output-from-turkmen-fields-to-27623392> (dostęp: 12 listopada 2013 r.); *Turkmenistan expands export capacity of gas pipeline to China*, Portal TREND, 12 listopada 2013 r., <http://en.trend.az/capital/energy/2207514.html> (dostęp: 12 listopada 2013 r.).

nak nie naruszy jej ważnych interesów gospodarczych. Bardziej szczegółowa analiza prowadzi do wniosku, że istotnym ryzykiem dla interesów rosyjskich byłoby długoterminowe utrzymanie polityki antyimigracyjnej. W takiej sytuacji gospodarka musiałaby odczuć konsekwencje braku wystarczającej liczby pracowników (i nie ulega wątpliwości, że w ciągu najbliższej dekady Rosja będzie zmuszona znaleźć systemowe rozwiązanie, ponieważ przyjmowanie imigrantów tylko w części rozwiąże problemy demograficzne). Krótkoterminowo jest to tylko niedogodność, którą można złagodzić np. czasowym przemieszczaniem pracowników z prowincji do centrów miejskich. Jednak w momencie wypracowania nowych zasad polityki imigracyjnej (mało prawdopodobne, by były one tak mocno restrykcyjne) problemy, dotyczące zresztą tylko niektórych dziedzin gospodarki, będą maleć.

Deportacje środkowoazjatyckich imigrantów stworzą natomiast istotne problemy dla państw tego regionu, ponieważ środki finansowe przesyłane do tej pory przez pracujących w Rosji obywatele stanowiły poważną część będącej w obrocie gotówki (dotyczy to zwłaszcza Tadżykistanu i Kirgistanu). Ponadto masowy powrót siły roboczej, której państwa te nie będą w stanie zagospodarować, oznacza poważne problemy społeczne, ekonomiczne i zapewne polityczne.

Można zakładać, że nacisk imigracyjny, jakim posłużyła się Rosja, może okazać się znacznie skuteczniejszym sposobem wywierania presji na określone państwa niż naciski polityczne wywierane na szczeblu rządowym, gdzie można zrywać umowy i w ostateczności poszukiwać alternatywnych sojuszników. Wstrzymaniu możliwości zarobkowania na emigracji trudno jest przeciwdziałać, a jest to dla znacznej części ludności w regionie równoznaczne z pozbawieniem środków do życia, co z kolei oznaczać może groźbę pojawienia się niepokojów społecznych. W konsekwencji zaś stanowić może duże zagrożenie dla sprawującego władzę establishmentu.